

A PUSZTA ÉS A KÖZIGAZGATÁS

KARDOSKÚT ÉS SZÉKKUTAS KÖZSÉGGÉ FEJLŐDÉSE

SZABÓ FERENC

I. A Puszta közigazgatása 1920-ig

Az 1847. évi legelőelkülönítési egyezség¹ alapján az 1850-es évek legelején Schéner Ferenc mérnök egyénenként is kimérte a város külső legelőjét jelentő Pusztát² a volt telkesjobbágyság között. Ezt követően megindult a Puszta fokozatos benépesülése. Az ötvenes évek gabonakonjunktúrája jegyében a legelő feltörését, a szemtermelés gyors térhódítását³ a pusztai birtokosok tanyáinak megjelenése, a pusztai gazdák kitelepedése követte. A városi igazgatás, a helyhatóság ezután már nemcsak mint földtulajdonosokat, hanem mint pusztai lakosokat is számontartotta a területen élőket. Így lehetett őket a különféle közterhek viselésére, az állam és a város érdekeit szolgáló szabályozások megtartására kényszeríteni. Hódmezővásárhely város vezetését a Puszta csak abból a szempontból foglalkoztatta évtizedeken át, hogy lakói buzgó adófizetők és engedelmes törvénytisztelők legyenek. Az ötvenes-hatvanas években kitelepült pusztaiak szinte kivétel nélkül a városban is házzal rendelkeztek, a különféle hatóságok inkább ott keresték őket, oda kézbesítették a hivatalos idézéseket, határozatokat, meg az adókönyveket is.

Az államrendet képviselő megyei és helyi közigazgatás legkorábban rendészeti, közbiztonsági okokból terjesztette ki figyelmét a Puszta. Már a XVIII. század derekától fogva hadnagyokat tartottak a külterületen fel-felbukkanó tolvajok, lóköltők, rablók, katonaszökevények, kétes kóborló elemek kézrekerítése általában a tanyavilág és a Puszta időnkénti ellenőrzése érdekében. A kiegyezés előtt szintén az osztrák lovas zsandárok, majd a megyei csendlegények voltak a Puszta leggyakrabban megforduló hivatalos személyek.

A nagy kiterjedésű, nádas-vizes részekkel tűzdelt, nehezen ellenőrizhető Puszta a rendészeti törekvések ellenére az 1830-as évektől fogva az 1852-ben bevezetett, drákói szigorúságú osztrák intézkedésekig a betyárok és tolvajok gyűjtőhelye, zömmel a szomszédos Békés megyében végrehajtott lopások, jószágelhajtások, rablások folytonos kiinduló-

¹ Csongrád megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Egysége (ezután: *CSML Hmv.*), Tanácsülési ir. 169/1853, 1204/1871. Utóbbinál az egyezség végrehajtásáról készült megyei jelentés másolata. *Szeremlei Samu*; Hódmezővásárhely története III. k. Hmv. 1907. 539—542, IV. k. Hmv. 1911. 53—54.

² *CSML Hmv.* Tanácsülési jkv és ir. 165/1853.

pontja lett. Békés megyének többször is élesen tiltakoznia kellett emiatt Csongrád megyénél⁴, igen kevés eredményt érve el.

A Habsburg-önkényuralom esztendeiben megvalósított közrendészeti intézkedéseket (a tanyák és csárdák szigorú ellenőrzése, lakosaik minősítése és nyilvántartása, a pásztorok korlátozása) az ötvenes évek végén a tanyai közigazgatási szervezés első lépései követték a vásárhelyi határban is. A tanyai kapitányok megbízása — szegedi és makói mintára — a hatósági felügyelet és ellenőrzés alsófokú végzésére szolgált. Az 1860—61. évi rövid alkotmányos időszakot felváltó provizórium idején a tanyai kapitányságokat ismereteink szerint nem állították vissza.⁵ Az osztrák rendszer a Pusztai közigazgatási hovatartozását nem bolygatta.

Az 1867 utáni alkotmányos önkormányzati igazgatás kiépítése során Hódmezővásárhely — lélekszáma alapján — törvényhatósági joggal felruházott (röviden: törvényhatósági) város lett. (1873. évi 11. törvénycikk.) Ez azt is jelentette, hogy kivált Csongrád vármegye területéből, nem tartozott annak fennhatósága alá, s ugyanolyan jogkört kapott, mint pl. Szeged vagy Debrecen.⁶

A jellegzetes agrárváros lakossága ugyanúgy kevés hasznát látta a jól hangzó címnek, mint Kecskemét népe. A kormány a magas státuszhoz sem adott több pénzt vagy állami beruházást. Vásárhelyi iparát, kereskedelmét, forgalmát sem emelte ki a cím az alföldi mezővárosokra jellemző, szűkebb keretek közül. Az ország 27 (Fiume nélkül 26) akkori törvényhatósági joggal felruházott városa között 1900-ban Vásárhely volt a legjobban elmaradva. Itt volt messze a legmagasabb az agrárnépesség aránya (67,5%), s az utolsó helyen állt az iparból, ill. kereskedelemről élő lakosság részesedésében is. (13,6, ill. 3,2%.) A tőkés fejlődés gyengeségét jelezte a város külső arculata is: Vásárhely volt a „legföldszintesebb” a századfordulón a törvényhatósági városok sorában. A városiasabb, legalább kétszintes épületek számában az alacsonyabb jogállású (ún. rendezett tanácsú város) Szolnok, Cegléd, Félegyháza, Gyula is megelőzte.⁷ Vásárhely lakosságának tömege miatt számított, a városi élethez, a városi funkciókhoz szükséges minőséget csak a népes mezővárosok szintjén tudta biztosítani. Gyáripari fejlődése — amely a fő városképző erő lehetett volna — igen szerény volt, Szeged és Arad közelsége miatt sem volt erre lehetősége.

Az önkormányzati közigazgatás működése, az általános ügymenet, a lakosságot érintő ügyintézés szempontjából annyit mégis jelentett a törvényhatósági városi jogállás, hogy Vásárhelyen egy helyen, a városházán gyakorolták az egymás fölötti döntési fokozatokat, így elvileg gyorsabb döntésekre nyílt mód. (Polgármester, városi tanács, törvényhatósági közgyűlés.) Ebből fakadt viszont a szűkebb városvezetés és az őt támogató helyi polgári és gazdagparaszti érdekcsoportok akaratának egyszerűbb és könnyebb érvényesítése, az ellenvéleménnyel fellépő kisebbség (esetünkben a pusztaiak) visszaszorításának lehetősége is. A polgármester határozata, intézkedése elleni fellebbezést a jelzett érdekcsoport véleményét követve bírálta felül a törvényhatósági közgyűlés. A Pusztai sorsáért csak akkor tettek valamit, ha az a közgyűlési tagok többségének érdekeit szolgálta, s megfelelt az általuk képviselt osztályérdekekből fakadó szemléletnek.

³ Balogh István: Az alföldi tanyás gazdálkodás. In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848—1914. Szerk. Szabó István. I. k. Bp. 1965. 447. Az ötvenes években megszereződött Vásárhelyi gabonakivitele. — Szegedi Híradó, 1864. május 13. Szathmári Károly: Hold-Mező-Vásárhely.

⁵ Békés megyei Levéltár (ezután: BML), Békés vm. nemesi közgy. jkv 2047/1847. Békés vm. cs. kir. főnöke ir. 1521/1850, 2635/1850, 960/1851.

⁶ Balogh István: i. m. 470—471.

⁷ Vörös Károly: A polgári kori magyar törvényhatósági közigazgatás. Bp. 1956. 7—8, 19—22, 28—32, 64—68.

⁸ A magyar városok statisztikai évkönyve I. Szerk. Thirring Gusztáv. (A magyar városok országos kongresszusának iratai II.) Bp. 1912. 28—33. 126—127, 132.

A kiegyezés utáni korszak első jelentősebb tanyai-pusztai közigazgatási szervezési kísérlete a városi közgyűlés 1873. november 11-i határozata nyomán bontakozott ki — részben a korábbi s a szegedi tapasztalatok alapján. 1874. január 1-től 1877 végéig ismét felállították a tanyakapitányságokat. Összesen 40 belső tanyai kapitányt és 16 pusztai tanyakapitányt fogadott föl a polgármester és a városi főkapitány, közvetlen felettesük. Évi 35 forintos fizetés és a rájuk eső városi közmunka elengedése illette meg a tanyai kapitányokat. Valamennyien önként vagy előzetes sugalmazásra vállalták a tisztséget. Mint rendőri közegek, fogadalmat is tettek. Kiválasztásukban az egyértelmű osztályszempontok mellett gyakorlati megfontolások is szerepet játszottak. Előnyben részesült az a jelentkező, aki legalább egy egész telket (sessio) birtokolt, munkaképes vejei vagy fiai voltak és írni-olvasni tudott.

A tanyai kapitányok kötelező teendőinek körét túl szélesen vonták meg a városatyák. Minden olyan feladatot a kapitányokra bíztak, ami helyszíni megfigyelést, jelenlétet, megismerlést kívánt, s a tőlük kapott jelentések alapján gyakorolták a városházán a döntési jogkört. A szabályrendeletben rögzített kapitányi feladatok sokféleségét érzékelteti, hogy a mezei rendőrségi funkció ellátása során az utak gondozására, az útelzárások, rossz árkolások eltiltására éppúgy ügyelniük kellett, mint a lakosok nyilvántartására, a csavargók és házalók kitiltására, a titkos italmérésekre, a vadászati tilalomra, a kidobott dögök elásatására, a hernyók, rovarok és a szerbtövis irtására. Birságolási joguk nem volt, de feljelentést kellett tenniük. Közre kellett működniük a katonakötelesek nyomozásában, a közmunka-összeírásban, a hatósági kézbesítésben. Árvíz, járvány, tűzvész, jégverés esetén az önálló intézkedés, a védekező munkák irányítása is feladataik közé tartozott. A Pusztá 16 tanyakapitányának illetékességi területét eléggé pontosan elhatárolták. Egyre-egyre 2—3 dűlő, illetve dűlőrész jutott.⁸

A tanyakapitányságok megszüntetését két fő okra vezetjük vissza: Részint arra, hogy a szokásos paraszti munka mellett nemigen végezték el a kapitányok a túlméretezett teendőket, s a megállapított tiszteletdíj sem volt vonzó. A másik ok az lehetett, hogy a pusztaiak szemében nem volt népszerű feladat a városháza, a „hivatal” ilyen közvetlen kiszolgálása, a közvetlen ismerősök, tanyaszomszédok feljelentése, megregulázása. 1878-tól a pusztai lakosság ismét csak a városban tudta elintézni az ügyeit, a városi tisztviselők jártak ki alkalmanként, egyes konkrét ügyek miatt a Pusztára.⁹ A tanyakapitányság intézményének 1874-es újraszervezésekor az önkormányzati elemet, a lakossági képviselőt célzatát teljesen mellőzték, a várost csak a kötelességek betartása érdekelte, csak követelni próbált, adni nem.

A Pusztá az iskolahálózat részbeni kiépítése után, az 1890-es évek elején harcolta ki az első — igen szerény — kitelepült közigazgatási, közegészségügyi intézményeket és személyzetet. A követelést elsősorban a pusztai népesség szaporodása alapozta meg. 1910-ben 7055, 1920-ban 6988 lakosa volt a Pusztának, a népszámlálások időpontjában. E számok a város külterületi lakosságának 28,8, ill. 29 százalékát jelentették, bár Vásárhely össznépségének 11, ill. 11,3%-át tették ki. A pusztai lakosság nagyobb része a Vásárhely—Orosháza és az Orosháza—Tótkomlós közötti út és vasút két oldalára települve élt, s a jobb minőségű földeken mutatott nagyobb népsűrűséget.¹⁰ A népességen kívül számottevő sze-

⁸ CSML Hmv. Polgármesteri eln. ir. 171/1874. Tanácsi ir. 5333/1895. alapsz. Az 1874-ben hivatalba lépett pusztai tanyakapitányok nevei: Rostás György, L. Dezső Péter, Molnár Péter, Dóda Ferenc, Kis Szabó Ferenc, Bakos István, Héja József, Gyömrő Molnár János, Ficsér Tóth István, Láda Péter, Petrecz Pál, Elek Ferenc, Fia Székely János, Paál József, Szőke Sándor, Szűcs Sámuel.

⁹ A Pusztá főbb pontjainak távolságát is a kiszállások utáni elszámolásokhoz rögzítették hivatalosan: CSML Hmv. Közgyűlési ir. 77/1878.

¹⁰ Magyar Statisztikai Közlemények, új sorozat, 42. köt. 1910. évi népszáml. I. rész. Bp. 1912. 542—543. 69. köt. 1920. évi népszáml. I. rész. Bp. 1923. 186—187. A korábbi népszámlálások a külterületi népességet nem tüntetik föl. *Balogh István* (i. m. 440—442.) szerint 1850-ben Vásárhely

repet játszott a Pusztá a város életében és a városi háztartásban a befizetett adóösszeg révén is. Az elmondottak kényszerű felismerésén túl a később tárgyalásra kerülő elszakadási törekvések leszerelésének szándéka vezette a várost a pusztai közigazgatás igen korlátozott jellegű, de már tartósabb megszervezésére.

1891-ben a vásárhelykutsi Gregus Máté, mint a városi törvényhatósági bizottság tagja indította el a közigazgatási kirendeltség felállítását kívánó mozgalmat, arra hivatkozva, hogy a lakosok egész napot kénytelenek elvesztegetni minden egyes esetben a városbeli ügyintézés során. Előterjesztett javaslata meg is valósult: 1892. május 8-án az első kirendeltség megkezdte működését egy e célra bérelt tanyában. Ez annyit jelentett, hogy az orvos, az állatorvos, a járlatíró és panaszfelvevő városi tisztviselő hetenként egy-két napot a Pusztán töltött.¹¹ Az ideiglenes bérletet megszüntetve a város 1893-ban megvásárolta Samu Sándor pusztai birtokosnak a Sámson-orosházi földút mellett fekvő 14 hold földjét, s arra 1894-ben, részben átalakítás útján, pusztai orvosi és rendőri szolgálati lakást emeltetett.¹² Ez lett az ún. Pusztaközpont alapvetése. Hasonló funkcióval szerveztek egy másik kirendeltséget Kutason is. A 3 külterületi orvos (egy Kutason, az átalakított egykori csárdában, egy Pusztaközponton, egy később megállapítandó helyen) és a külterületi szülésznők, továbbá az orvosok mellé rendelt fertőtlenítő lovasrendőrök kötelesek voltak a kijelölt körzetben lakni. (Az orvosok és a fertőtlenítők szolgálati lakásában.)¹³ Érthető, hogy először a legalapvetőbb egészségügyi ellátást nyújtó személyzetet telepítették a Pusztára, mert egészségügyi vonatkozásban mutatkoztak korábban a legsúlyosabb mulasztások. Békés megye a nyolcvanas években pl. többször is tiltakozott amiatt, hogy a Pusztán elhaltakat halottkémii szemle nélkül, félig illegálisan, járványveszélyt kelteve, gyakran Orosházára vitték eltemetni.¹⁴ (A vásárhelykutsi temető 1905-ben történt megnyitása előtt a pusztaiak csak bent a városban temetkezhetek.)

A múlt század legvégén jutottak el a Pusztá és a tanyavilág postai ellátásának eléggé kezdetleges, de azután jó ideig fennálló formájának megteremtéséig. 1899-ben a vásárhelyi városi közgyűlés a pusztai lakosok kérésére kimondta: a 18 tanyai iskolánál a tanítók gyűjtsék össze a lakosság feladni kívánt leveleit. Tőlük a városi rendőrök, illetve a város külterületi kézbesítői veszik át és továbbítják a postahivatalba, legalább hetenként egy alkalommal. A kézbesítők vitték a Pusztára az érkező leveleket és az iskoláknál hagyták azokat átvétel végett, vagy az idézésekkel, adóívekkel együtt kézbesítették. Kutason a vasútállomáson 1899-től postahivatal, a kardoskúti állomáson pedig 1906-tól postaügynökség működött.¹⁵

A közigazgatásnak a Pusztára helyezett részeit a városvezetés óhajára rövidesen követte az állami erőszakszerv, a csendőrség letelepítése. 1902-ben 23,400 koronát áldozott Vásárhely a kutsai és a pusztaközponti csendőrlaktanyákhoz szükséges épületekre.¹⁶

A pusztai közigazgatási és rendészeti szervek a századfordulóra két vonzási, illetve

össztlakosságának 7,1%-a, 1869-ben 33,7%-a (2580, ill. 16 517 fő) volt tanyai lakos. A Pusztá lakosságának ezen belüli számát egyelőre még becsülni sem tudjuk. A századfordulón túl fel kell figyelni arra a jelenségre, hogy a vásárhelyi tanyák felében (1906 körül kb. 5100 tanya közül 2529-ben) már tanyás lakott, azaz bérbeadott tanyákról volt szó. (*Jankó Miksa*: Hódmezővásárhelyi gazdálkodási viszonyai. Bp. 1906. 31. (Tanulmányok az Alföldi gazdálkodási viszonyairól I.)

¹¹ *Simonffy Ferenc*: Adatok Székkutas jelenéből és múltjából. Székkutas, 1972. 41.

¹² CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 2295/1897. alapsz.; Hmv. polgármesterének évi jelentése 1893-ról. Hmv. 1894. 43.

¹³ CSML Hmv. Tvh. biz. közgy. jkv 103/1893. (A külterületi orvosok és szülésznők nyomtatásban is kiadott szolgálati szabályzata.) Tanácsi ir. II. 2295/1897. alapsz.

¹⁴ CSML Hmv. Tanácsi. ir. II. 2295/1897. alapsz.

¹⁵ *Simonffy Ferenc*: i. m. 51. CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 3602/1909. alapsz.

¹⁶ Hmv. polgármesterének évi jelentése az 1901. évről. Hmv. 1902. 16.; Ua. 1902. évről. Hmv. 1903. 6.

kristályosodási pont köré csoportosultak: A Szeged—Nagyvárad közötti fontos vasútvonal mentén fekvő Vásárhelykutas volt az egyik, s a nehezen megközelíthető, csak földúton elérhető, Kardoskúttól 4—5 kilométerre eső Pusztaközpont a másik. Kutas igazgatási funkcióját érdemleges gazdasági-forgalmi szerepkör is erősítette: 1904 óta hetipiaca volt.¹⁷ Pusztaközpont ilyen erővonalakkal egyáltalán nem rendelkezett, azok egyértelműen — az Orosháza—Mezőhegyes közötti vasútvonal 1893. évi megnyitásától fogva — Kardoskúton jelentek meg. 1894-ben a kardoskúti vasútállomáson sertés- és marharakodót építettek¹⁸, a Pusztáról induló állatszállítások jórésze ezután Kardoskútra centralizálódott.

Vásárhelykutas kisebb centrum-szerepét felismerve Kenéz Sándor kőművesmester 1914-ben a kutas vasútállomás mellett, a Gregus-féle földből, 26 házhely parcellázására és munkásházak építésére kapott engedélyt.¹⁹ Kutas már 1913—14-ben az agrárpolitikai szakirodalom egyik neves szerzője által példaként idézett tanyai központként szerepelt.²⁰ E szerző a legelső között foglalta rendszerbe a nemcsak közigazgatási, hanem gazdasági szerepkörrel is bíró tanyai centrumok kifejlesztésével kapcsolatos tapasztalatokat és terveket.²¹

Az 1892-ben felállított két pusztai közigazgatási központ — különösen a pusztaközponti — akadozva ugyan, de az első világháborúig fennállt. Akkor a létszámhiányra hivatkozva még a pusztai járlatírást is beszüntette a város.

Az energikus Gregus Máté, a lakosság panaszait ismerve, 1918 februárjában ismét követelte a kutas közigazgatási kirendeltség felállítását.²² Törekvését támogatta a Kardoskúti Olvasókör nevében benyújtott, sok aláírással ellátott kérvény is, amely Vásárhelykutas mellett — Pusztaközponttal szemben — Kardoskútra kérte egy kirendeltség mielőbbi megszervezését. Ezt a szókimondó hangú, s az Orosháza-hoz csatlakozással fenyegetődöz beadványt 1918. szeptember 2-én tárgyalta a város közgyűlése. Bár egyetértő határozatot hozott az elégedetlenség lecsillapítására, a követelés elől kitért, azzal, hogy az adott időpontban nem látja kivihetőnek. A kérelem a proletárdiktatúra idején (1919. április 16-án) a vásárhelyi direktórium elé került, miután az tervbe vette a közigazgatás általános átszervezését.²³ A tanács hatalom rövid időszaka alatt nem nyílt lehetőség a valóságos önkormányzatot nyugvó tanyai igazgatás kialakítására. A kérdés felmerült, de döntés nem született.

Még a forradalmi idők szellemét és lendületét jelezte az a 307 aláírással ellátott és 1919 júniusában a városhoz érkezett beadvány, amelyben Iványi István, Németh Bálint és társaik újra Kardoskút mellett emeltek szót, s igen élesen elítélték a Pusztaközponttal kapcsolatos korábbi városi törekvéseket.²⁴

A kirendeltség újjászervezése a román csapatok kivonulása és a Horthy-rendszer hatalomra jutása után sem történt meg azonnal. A háború előtti pusztai hivatalos szervek közül 1920 március végén a csendőrség jelent meg elsőként, a vásárhelykutas laktanyában.²⁵

A pusztai közigazgatás 1920-ig tartó történetjének főbb mozzanatait áttekintve joggal adódik az általánosabban is megfogalmazható kérdés: A már érintett helyi gazdasági,

¹⁷ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 7890/1902. alapsz.

¹⁸ CSML Hmv. Tanácsi i. II. 4634/1894.

¹⁹ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 4634/1894.

²⁰ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 1192/1914.

²¹ *Czettler Jenő*: Magyar mezőgazdasági szociálpolitika. Bp. 1914. 571—572.

²² *Czettler Jenő*: Tanyai település és tanyai központok. Bp. 1913. E munkának a tanyakérdést illető reformgondolatait helyi vetületben adja *Kenéz Sándor* több vonatkozásban illuzórikus, de sok értékes megállapítást nyújtó könyve: *Javaslatok Hódmezővásárhely th. város újjáalapítására*. Szeged, 1918. 29—35.

²³ *Simonffy Ferenc*: i. m. 43.

²⁴ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 3989/1918, II. 3997/1918. alapsz.

²⁵ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 3997/1918. alapsz.

²⁶ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 5911/1920.

társadalmi, hatalmi és érdekviszonyokon túlmenően miért maradt ilyen szűkkörű a vásárhelyi külterületi igazgatás? Miért húzódozott a városvezetés nagyobb áldozatok vállalásától, jórészt szembefordulva a Pusztai lakosságával? E magatartásban nyilván fontos szerepe volt a városban élő vagy városbéli házzal bíró és törvényhatósági bizottsági tag gazdák konzervatív szemléletének. Idegenkedett a városvezetés a külterületi központok fejlesztésétől azért is, mert későbbi elszakadásuktól, önállóságuktól tartott. Nem kétséges azonban — az egykorúak sem ok nélkül hivatkoztak rá —, hogy az áldozatvállalás mértékét eleve behatárolták Vásárhely város (mint önkormányzati jogi személy) saját háztartásának viszonyai és lehetőségei. A 132 ezer kat. holdon elterülő Vásárhely törvényhatósága már a ferencjózsefi korban a legszegényebb s mégis a legdrágább közigazgatást megvalósító városok egyike volt. Területéhez, népességének számához és ennek megfelelő kiadásaihoz mérten igen csekély bevételei, jövedelmei voltak. Nem rendelkezett olyan számottevő és szép haszonnal működő üzemekkel, mint pl. Szeged. (Egy kisebb téglagyár, a vágóhíd és két vendégfogadó — ennyi volt Vásárhely összes „közüzeme”, nem több, mint egy jobbmódú nagyközség!) Jelentéktelen volt a város saját földbirtoka s így annak jövedelme is. 1899-ben csak a 22., 1908-ban a 19. helyen állt Vásárhely a városi közvagyon összértékében a 26 — nála zömmel kisebb — törvényhatósági város között. Bevételeinek summájával 1908-ban csak a 20. helyre került a hasonló jogállású települések sorában.

A saját vagyonból származó bevételek csekélyisége miatt a városi pótdadó mértékét mindig magasra kellett szabni, hogy a városigazgatás működési költségeit fedezni lehessen. Az ipar és a kereskedelem gyengesége folytán azonban a pótdadóból származó bevétel az agrárnépesség, a földtulajdon aránytalan megterhelése ellenére alacsony maradt.

A nagy terület és a jelentős népesség közigazgatásának vitelére Vásárhely kénytelen volt sok tisztviselőt és alkalmazottat tartani. 1908-ban pl. összesen 407 személy állt a város szolgálatában. Ezzel a létszámmal Vásárhely Budapest, Temesvár, Pozsony, Szeged, Arad és Kecskemét után a 7. helyen állt a magyar városok között, felülmúlva a jóval gazdagabb Debrecent, jócskán megelőzve Kolozsvárt, Kassát, Győrt, Székesfehérvárt. Vásárhely szűkös bevételeit (államsegélyt az igazgatás fenntartására nem kaphatott) elvitték a szokásos működési kiadások. Jól bizonyítja ezt a tényt, hogy az 1879—1908 között teljesített beruházások értékében Vásárhely messze a legutolsó volt a törvényhatósági városok között. (Az Aradon ugyanazon idő alatt beruházott városi pénznek még az egy százalékát sem érte el a vásárhelyi befektetések értéke!)²⁶

A pusztai lakosság adóba fizetett pénzére tehát nagy szükség volt a városi apparátus, a városi intézmények működéséhez és fenntartásához, a külterületi igazgatás korszerű kiépítésére már a „boldog békeidőkben” sem futotta. A városi önkormányzat gazdasági-háztartási helyzetéből fakadó tehetetlenséget az adott általános struktúrában nem is lehetett megszüntetni. Alapvető változást csak a város erőteljes iparosodása, s annak nyomán a külterületi központok erőteljes támogatása, majd községgé fejlesztése hozhatott volna. Az államhatalom, a kormányt képviselő belügyminiszter, nemigen törődött a tanyakérdéssel, Vásárhelyt sem kényszerítette átfogóbb intézkedésekre még polgári szinten sem.

II. A két világháború közötti pusztai igazgatás

Az ellenforradalmi Magyarország számára a megváltozott országterületen fontosabbá vált a fejlődésben elmaradt Alföld. A bethleni konszolidáció kezdetétől fogva számos agrárpolitikus, közigazgatási és földrajzi szakember, szakmai értekezlet foglalkozott alföldi kér-

²⁶ A városi háztartás, tisztviselői létszám stb. említett adatait lásd: A magyar városok statisztikai évkönyve I. Szerk. Thirring Gusztáv i. m. 344, 638—639, 570, 586, 621, 672—673.

désekkel — a kormány és az uralkodó osztály agrárius erőinek bizonyos mértékű támogatásával. A világháború előtti jelzések, vélemények (Cserhádi Sándor, Forster Géza, Czettler Jenő stb.) után a huszas-harmincas években a gazdasági-társadalmi reform fontos elemeit tartalmazó tervezetek születtek a tanyakérdés megoldása, s benne a külterületi igazgatási ellátás korszerűsítése érdekében. Különösen Kaán Károly, Gesztelyi Nagy László, majd Erdei Ferenc, Benisch Artúr, Kiss István munkái érdemelnek figyelmet ma is tárgyunk szempontjából.²⁷

Az 1921. évi kecskeméti tanyakongresszuson Szeged és Kecskemét beszámoló mellett a vásárhelyi Gazdasági Egyesület elnöke is előadást tartott „Hódmezővásárhely tanyai politikája” címen.²⁸ A nemzetieskedő szólamokban bővelkedő és a való helyzetet megszépítő áttekintés elsősorban a kövezett utak hiányával magyarázta a vásárhelyi külterületek nehézségeit. A tanyai és a pusztai központokról szólva Kutas példájára hivatkozott, s a gazdasági, közlekedési, egészségügyi és közigazgatási szerep együttes kialakítását látta szükségesnek. A kongresszuson jelenlevő Gregus Máté a vásárhelyi tanyavilág kétféle sérelmét ismertette: Egyfelől az országgyűlési és törvényhatósági választókerületek igazságtalan, a pusztaiakat háttérbe szorító beosztását, másfelől pedig azt, hogy Vásárhely egész határa egyetlen állat-egészségügyi körzetet „képezett”, s ha 30—40 km-re lépett föl fertőző állatbetegség, akkor is lezárták a teljes határt, a vész helyétől messze lakók sem tudták eladni a jószágot.²⁹

A belügyminiszter sugalmazására 1921-ben Vásárhely közgyűlése is bizottságot küldött ki a tanyai közigazgatás ügyében. (Időközben helyreállították a háború előtti „kihelyezett” igazgatási jogkörök gyakorlását.) A Pusztán ellátott jogkörök és intézmények a város összegző jelentése szerint 1921-ben az alábbiak voltak:

Vásárhelykúton: 1. járlatírás hetente egyszer (az egyik tanító látta el), 2. állami anyakönyvvezetés, 3. hatósági orvos, 4. csendőrség, 5. hetipiac, 6. köztemető.

Pusztaközponon: 1. járlatírás hetente egyszer (lelkész-tanító), 2. hatósági orvos (betöltetlen volt) 3. fertőtlenítő, 4. csendőrség, 5. állami anyakönyvvezetés.

Kardoskúton: járlatírás hetente egyszer (tanító).

A városi tanács maga is belátta, hogy az olyan ügykörök intézéséből, amelyek a tanyai és pusztai lakosságtól a legtöbb utánjárást, a városban fekvő hivatalokkal való leggyakoribb érintkezést kívánják (adóügyek, kihágási ügyek, panaszok és kérelmek felvétele, közellátási ügyek stb.), végeredményben semmit sem engedett át a pusztai „központoknak”. Ezen a városvezetés is módosítani kívánt. Tervezte a központok és a város közötti telefonösszeköttetés kiépítését, s a hatósági hirdetmények rendszeres kifüggesztését a Puszták főbb pontjain. Kutasra vissza akarta állítani a korábbi fertőtlenítői állást, Pusztaközponon pedig temető nyitását és halottkém beállítását tartotta szükségesnek.³⁰

A helyzetfelmérést nagyon nehézkesen követte a pusztai igazgatás jogkörének és létszámának módosítása. Legkönnyebben, még 1921-ben, a hirdetőtáblák felállítását oldották meg a tanyai-pusztai iskoláknál, olvasóköroknél, s maguknál a központoknál.

A városi törvényhatósági közgyűlés 1921. szeptember 21-i határozata alapján Kutason, Pusztaközponon és Mártélyon állították föl az újabb szervezésű „külterületi közigazgatási központokat” 1922-ben, a korábbinál bővebb hatáskörrel, de az adókezelés kivételével.³¹ 1923-tól kezdve Kardoskúton, Cinkuson és Mágocsoldalon is megszervezték a „központokat”, ahol járlatot lehetett íratni, kérelmeket lehetett beadni, felvilágosítást és eligazítást lehetett kapni. Ezek az intézkedések valamennyit kétségkívül teljesítettek a külterületi lakos-

²⁷ Hencz Aurél: Területszervezési törekvések Magyarországon. Bp. 1973. 380—417.

²⁸ Lázár Dezső: Hódmezővásárhely tanyai politikája. Magyar Gazdák Szemléje, 1921. (26.) 7—8. sz. 465—472.

²⁹ Magyar Gazdák Szemléje, 1921. (26.) 7—8. sz. 516.

³⁰ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 3997/1918. alapsz.

³¹ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 3997/1918. alapsz. Hmv. Tvh. biz. közgy. jkv. 286-1921.

ság régóta hangoztatott, jogos kéréseiből, részint az ügykörök töredékének decentralizálása, más oldalról pedig a „központok” szaporítása, könnyebb elérhetősége révén. Mindezt azonban a legolcsóbb és legtakarékosabb módon oldotta meg a város: Csak Kutason és Pusztaközponton tartott alacsonyabb beosztású tisztviselőt, a többi „központban” — igen szerény díjazás mellett — a tanyai tanítókra bízta a közigazgatási ügyvitelt, beleértve a jár-latírást is.³²

A városi apparátusnak ezek a kinyújtott csápjai még ebben a formában is hasznosnak bizonyultak, de kevés volt belőlük. 1924-ben ezt látva a szociáldemokrata ellenzéki törvényhatósági bizottsági tagok további 8—10 tanyaközpont szervezését javasolták. A közgyűlés úgy határozott, hogy a törvényes rendezést a belügyminisztertől várja.³³ Vásárhely — bár a trianoni Magyarország mindössze tíz törvényhatósági városának egyike volt — a húszas—harmincas években még az első világháború előttinél is súlyosabb fenntartási gondokkal küzdött³⁴, így minden létszámfejlesztést vagy más megoldást, ami anyagi kihatásokkal járt, kerülni igyekezett. Az 1921-ben felvázolt tervek közül 1927 elején végre megvalósult négy külterületi telefonállomás, köztük egy a kutasi, egy pedig a pusztaközponti orvosi lakásnál.³⁵

A Pusztá helyhatósági igazgatásának fejlődése és a Pusztá további sorsát illető elképzelések szempontjából is jelentősnek kell tartanunk — mint elvi alapvetést — az 1927-ben született, általános jellegű belügyminiszteri intézkedést a tanyai közigazgatás megjavítása ügyében. Az év májusában, Gesztelyi Nagy László összeállításában, igen reális és hozzáértő, a tanyavilág érdekében mielőbbi cselekvést kívánó javaslatokat vitattak meg a tanyás törvényhatóságok közigazgatási vezetői,³⁶ majd július 1-én megjelent a 33.307/1927. III. BM. számú körrendelet.³⁷

A belügyminiszter lényegében a Gesztelyi Nagy által megfogalmazott elképzeléseket kívánta megvalósítani. Kötelezte a törvényhatóságokat a tanyakérdés megvizsgálására és ezzel kapcsolatos fejlesztési terveik kidolgozására. Az előremutató elgondolások a nagyobb tanyás települések ellenállásán szenvedtek hajótörést.³⁸ A tényleges intézkedéseket a megyektől és a törvényhatósági városoktól várta a belügyminiszter, figyelmeztetve őket: ne legyenek szűkkeblűek, vállaljanak áldozatokat a tanyavilág fejlődése érdekében, tegyék félre partikuláris érdekeiket.³⁹

A rendeletet, felhasználva a helyi Gazdasági Egyesület véleménygyűjtését, Vásárhely közgyűlése is megtárgyalta, de nem vizsgálta felül addig követett tanyapolitikáját. Így — mint látni fogjuk — a leirat szándékait csak kis részben valósította meg. A rendelet szelleme szerint ugyanis Vásárhely javasolhatta volna legalább Vásárhelykutas, esetleg Kardoskút önálló községé alakítását, egyes területek elcsatolását, szaporíthatta volna a külterületi kirendeltségeket, s azokhoz a belső létszám rováására több tisztviselőt állíthatott volna be, költségvetése egy külön részét is a tanyavilágra fordíthatta volna. Az adott viszonyok között igen jó irányú rendelethez képest a harmincas évek tanyai reformtörekvései sem hoztak jelentős többletet a kormánykörök s a hozzájuk közelállók körében. Több célkitűzése a fel szabadulás utáni intézkedésekkel valósult meg.

³² *Simonffy Ferenc*: i. m. 44—46.

³³ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 3035-1924. alapsz.

³⁴ *Vö. Sárkány Béla*: Mezőgazdasági városaink elesettségének okai. Kecskemét, 1928. — Jellemző, hogy Vásárhely 1936-os költségvetési kiadásainak 54%-át emésztették föl a tisztviselői-alkalmazotti fizetések és a nyugdíjhozjárulás. (*Vö. Fejérváry József*: Hódmezővásárhely. In: Vármegyei szociográfiák. Csongrád vármegye. S. a. rend.: Csíkvári Antal. Bp. 1938. 31.) 1944-ben 125%-os volt a vásárhelyi pótdadó.

³⁵ Hmv. polgármesterének évi jel. 1926-ról. Hmv. 1927. 17. Ua. 1927-ről. Hmv. 1928. 9—10.

³⁶ BML Békés vm. főisp. ált. ir. 322/1927.

³⁷ BML Békés vm. főisp. ált. ir. 601/1927. Közli: *Gesztelyi Nagy László*: Magyar tanya. 2. kiad. Kalocsa, 1928. 250—258.

³⁸ *Benisch Artúr*: A tanyaközségek kérdése. Magyar Szemle, 1929. (VI. k.) 137—138.

³⁹ *Gesztelyi Nagy László*: i. m. 259.

Az 1927. évi rendelet végrehajtásához a vásárhelyi városvezetés elegendőnek tartotta a vásárhelykutasai és a pusztaközponti addigi „közigazgatási központok” magasabb szintre emelését, szélesebb jogkörű városi közigazgatási kirendeltségekké szervezését.⁴⁰ 1928 folyamán ez mindkét helyen meg is történt, 2—2 állandó tisztviselő és egy-egy altiszt kihelyezésével. Míg Kutas kirendeltségként méginkább életképesnek bizonyult, Pusztaközponton néhány év múlva célszerűbbnek látták megszüntetni a kirendeltséget⁴¹, majd csak 1943-ban támasztották föl újra. (Az 1921-ben kijelölt többi alacsonyabbrendű „központ” működését e két kirendeltség hatásköre csak részben módosította.)

Vásárhelyhez kapcsolódik az 1927-ben elindított, végeredményben vérszegény tanyai reform másik központi intézkedése, az 1928 végén felállított és a Földművelésügyi Minisztérium közvetlen irányítása alatt 1931 végéig működő Hódmezővásárhelyi Tanyai Kirendeltség is. Ennek feladata az volt, hogy Csanád—Csongrád megyék, Szeged és Vásárhely törvényhatósági városok területén a tanyai gazdálkodás színvonalát javítani segítse. Rövid fennállása alatt kevés eredményt tudott felmutatni, takarékosági okokból szüntették meg.⁴²

A húszas évek végén hozott tanyai közigazgatási intézkedéseket a következményeiben 1935-ig elhúzódó gazdasági válság időszaka alatt Vásárhelyen sem követték újabbak. A tanyai igazgatás kérdése változatlanul a napirenden maradt országosan is, hiszen a jó alapelvekből kevés valósult meg. Az 1933 májusában tartott szegedi tanyakongresszuson csak a korábbi terveket tudták megerősíteni a résztvevők. A közigazgatási ellátás és szervezés dolgában az illetékes előadó elegendőnek vélte a kirendeltségek számának további gyarapítását, s élesen szembehelyezkedett a községgé alakítási tervekkel.⁴³ A tanyai-pusztai lakosság tájékozottabb része Vásárhelyen is elégedetlenül szemlélte a „hivatal”, a városvezetés tehetetlenségét. A Pusztta egyik íróvá lett tanítója így summázta a pusztaiak véleményét: „...az ezen a téren beigért könnyítések, reformok jobbra még mindig csak ígéretetek”, a közigazgatás „kullog a leghátrább az élet tempója mögött.”⁴⁴ A Pusztta népe az olvasókörök útján terjesztette elő különböző jogos igényeit a városvezetéshez. A legtöbb panasz a járlatírásra és a postai kézbesítésre vonatkozott.⁴⁵

Azt, hogy a harmincas években a Pusztta közigazgatásában semmiféle előrelépés nem történt (sőt: Pusztaközponton éppen visszafejlődés volt), elsősorban és közvetlenül a városvezetés, más oldalról viszont a kötelező előírástól húzódozó kormányzat bűnéül róhatjuk föl. A magyar közigazgatás általános reformját célzó és 1930-ban indult munkálatok keretében, az 1927. évi rendelet szellemében, az igazgatás szervezésének legjobb hazai szakemberei kész tervekkel rendelkeztek a külterületi igazgatás átalakítására. A tervek előkészítése során Vásárhely határában, így a Pusztán is, értékes vizsgálatokat végeztek.⁴⁶ Az adatgyűjtések eredményeként véglegesítették a központi kormánysszervek a tanyai-pusztai

⁴⁰ CSML Hmv. Tvh. biz. közgy. jkv 278 és 342/1927. Kihágási, községi bíraskodási ügyekben, hatósági bizonyítványok kiadásában stb. I. fokú hatósági jogköröket kaptak a kirendeltségek. A pusztaközponti írnok heti egy napot köteles volt Tatársáncon tölteni.

⁴¹ *Simonffy Ferenc*: i. m. 48.

⁴² *Gesztelyi Nagy László*: Küzdelem az Alföld jövőjéért. Beszámoló a Duna—Tisza közti Mezőgazdasági Kamara másfél évtizedes munkájáról (1922—1937). Kecskemét, 1937. (A Duna—Tisza közti Mezőgazdasági Kamara kiadványai 31.) 122—126.; *Schneider Miklós*: Adalék a tanyai közigazgatás megszervezésének történetéhez. (A Földművelésügyi Minisztérium hódmezővásárhelyi tanyai kirendeltségének létrehozása.) Levéltári Szemle, 1965. (11.) 2. sz. 115—121.; *Hencz Aurél*: i. m. 396.

⁴³ A tanyavilág kívánságai. A Duna—Tisza közti Mezőgazdasági Kamara szegedi tanyakongresszusának naplója. Kecskemét, 1933. (A Duna—Tisza közti Mezőgazdasági Kamara kiadványai 20.) 19—26. Az illetékes előadó Csergő Károly, Csongrád megye alispánja volt.

⁴⁴ *Simándi Béla*: A mai pusztta. Újpest, 1938. 15, 100.

⁴⁵ Az Aranyadalmi Kisgazda—Polgári Olvasókör jkv 1928. január 12, 1934. november 25, 1938. október 30, 1941. november 30. (Szántó Kovács Múzeum, Orosháza)

⁴⁶ A felmérés eredeti anyagának összegzése: CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 196/1935. alapsz. Főbb adatait számszerűen és térképeken is közli: A tanyai közigazgatás rendezése. Szerk.: Alsó

körzeteket. A vásárhelyi határban összesen tizenkét körzetet jelöltek ki, ebből négy esett a Pusztára. A város a kijelölést elfogadta a tervezett tanyaközpontokra vonatkozóan.

Az egyes tanyakörzeteken belül az 1930. évi népszámlálási körzetbeosztás rendjében haladva vették számba az említett — s 1935 végén lezárt — felmérés során a területet és a lakosságot. Ez a felmérés a Pusztai felszabadulás előtti viszonyainak legrendszeresebb, legátfogóbb forrása. Főbb adatait a csatolt táblázatba gyűjtöttük ki. (A négy kijelölt pusztai tanyakörzet területe kisebb részben túlnyúlt a Pusztai eredeti határain, a vásárhelyi Tanya csatlakozó keskeny sávját is magában foglalta.)

A Vásárhelyi-pusztai területre kijelölt tanyakörzetek főbb adatai 1935-ben

	A tanyakörzetek neve			
	Kardoskút	Fehértó	Vásárhelykutas	Kakasszék
Lélekszám (1930)	1534	1858	2258	1954
Terület (kat. hold)	8351	9334	10119	10801
Kijelölt központ	Kardoskúti vasútállomás	Pusztai- központ	Kutasi iskola	Rostás tanya
A kijelölt központ távolsága				
Hódmvh. központjától (km)				
— műúton	39	44	20,5	26,5
— vasúton	39	45	19	24
A körzet tanyáinak száma	438	426	548	397
A körzetben lakó városi tvh. biz. tagok száma				
	1	3	5	—
A körzetben lakó városi alkalmazottak száma (tisztelődíjasok is)				
— kirendeltségi tisztv.	—	—	2	—
— külterületi orvos	—	1	1	—
— külterületi bába	2	1	2	1
— külter. állatorvos	—	1	1	—
— anyakönyvvezető helyettes	2	—	2	—
— járlatkezelő	2	1	1	1
— kézbesítő	1	1	1	1
— útkaparó	2	2	1	1
— fertőtlenítő	—	1	1	—
Iskolák száma	4	3	3	4
Tanítók száma	4	4	5	4
Tantermek száma	4	3	4	4
Van-e lelkész a körzetben?	ev.	ref.	ref., r. kat.	—
A körzet földtulajdonosainak megoszlása				
— 10 kat. h. aluli		239	221	151
— 10—50 kat. h. között	309	166	235	168
— 50—100 kat. h. között	90	20	95	78
— 100—500 kat. h. között	12	1	7	—
Összesen	438	426	558	397

László—Benisch Artúr—Mártonffy Károly. Bp. 1937. (A korszerű közszolgalat útja 3.) 101. és III. a—b. térkép.

A Pusztát magában foglaló négy tanyakörzet társadalmi struktúrájáról a birtokmegoszlás alapján az alábbiakat állapíthatjuk meg: A birtokkal rendelkezők 35%-át tették ki a szegényparaszrok és a töredékföldes paraszrok (638), 48%-ot jelentettek a 10—50 kat. hold közötti középparaszrok (878). végül 17%-ot az 50 holdon felüli gazdagparaszrok. A Pusztta legvagyonosabb részét a jó földekkel is rendelkező kardoskúti körzet jelentette, ott kevés volt a szegényparaszrok. A legszegényebb pusztarész a gyenge földű Fehértó volt, ahol a szikes földek gyengeségét a szegényparaszrok számbeli túlsúlya is tetézte. Kutas és Kakasszék körzete a két véglet között helyezkedett el.

Az 1920-as évektől fogva a Pusztta lakossága folyamatosan csökkent. Az 1910. évi 7055-ről 1920-ig 6988-ra módosult a lakosság, elsősorban a háborús embervesztés jeleként. 1930-ban viszont már csak 6380 személyt írtak össze a Pusztán a népszámlálás során.⁴⁷ Mindez nem jelentette azt, hogy a Pusztta szerepe, jelentősége Vásárhely életében csökkent volna. A változás mögött inkább a városba húzódás mutatkozott meg.

A Pusztán lakók számbeli fogyását a főképpen Vásárhelykúton és részben Kardoskúton kialakuló, saját energiájukból táplálkozó, faluszerű tömörülések erősödése ellen-súlyozta. A zártabb települések létrejöttéhez a már korábban meglévő néhány iparos-műhely, a szövetkezeti boltok, a vasútállomás, a posta, Kutason 1932-től a gyógyszer-tár működése mellett jelentősen hozzájárult a templomok felépítése. Kutason 1925-ben készült el a katolikus, 1926-ban a református templom, Kardoskúton 1938-ban az evangélikus templom.⁴⁸ A harmincas évek végétől állami segítséggel megindult, részben tervszerű, de igen szerény pusztai „településfejlesztést” — az ún. ONCSA-házak építéséhez szükséges házhelyek kijelölését — a város kénytelen volt a már meglévő tömörülésekhez igazítani. Kutason így 64 ONCSA-ház épült a felszabadulás előtt.⁴⁹ Pusztaközpont mesterséges erősítésére oda is 10 ONCSA-házat emeltek, Kardoskút szintén 10 lakóházat kapott az akció keretében.⁵⁰ Az ONCSA-házakat a város mind Pusztaközpont-ra akarta építeni, az elszakadástól való félelem miatt, de a kardoskútiak erélyes követelése folytán a város kénytelen volt 10 házat Kardoskútnak átengedni. Kutasnak 1929 körül sikerült áramszolgáltatáshoz jutnia.⁵¹ Kardoskút számára a városvezetés merev elzárkózása lehetetlenné tette, hogy a központosuló részen átfutó, Orosháza—Tótkomlós közötti távvezeték-re csatlakozva áramot kapjon. Jellemző, hogy Kardoskút elszakadásától felfelé a város csak Vásárhelytől Pusztaközpontig építette ki a kövesutat 1942—43-ban, a Pusztaközponttól Kardoskútig terjedő négy kilométer kiépítésére nem volt hajlandó.⁵²

A Pusztta két kis centrumának fejlődése nyomán méginkább megalapozottá váltak azok az 1937-től újra felbukkanó törekvések, amelyek a szélesebb jogkörű és a Pusztára telepített közigazgatást sürgették. A már ismertetett, többször elhatározott tanyai-pusztai közigazgatás-fejlesztési tervekből — mint láttuk — a húszas évek elejéhez képest egyedül a kutasi kirendeltség folyamatos működése valósult meg. A többi általában visszafejlesztette a város.

1937 végén a Hódmezővásárhelyi Gazdasági Egyesület juttatta el a városhoz a leg-távolabbi határrészen, Cinkuson lakók kérelmét. A beadvány a századforduló idejéből ismerős érvek (nagy a távolság, drága és időtrabló az utazás, kis ügyeket is csak a városházán

⁴⁷ Magyar Statisztikai Közlemények, új sor. 83. köt. 1930. évi népszáml. I. rész. Bp. 1932. 337—339.

⁴⁸ *Fejérváry József*: i. m. 15—17.

⁴⁹ CSML Szentesi Fiókleveáltára, Vásárhelykúti közig. kirend. ir. 248/1949.

⁵⁰ *Juhász Nagy Vilmos* „Elszakadási törekvés” c. feljegyzése az orosházi Szántó Kovács Múzeumban. *Fekete Sándor* családtörténeti krónikája a BML-ban.

⁵¹ *Simonffy Ferenc*: i. m. 82.

⁵² *Dr. Hajdú József* „Feljegyzések a régi Vásárhelyi pusztta (Kardoskút) közigazgatásáról” c. kézirata az orosházi Szántó Kovács Múzeumban. *Juhász Nagy Vilmos* id. kézirata és „A pusztai városháza története” c. feljegyzése a Szántó Kovács Múzeumban.

lehet elintézni stb.) leírása után azt kérte, hogy a város tanyai kapitányságot állítson föl Cinkuson, postahivatallal együtt, ahol az adót csekken be lehet fizetni. A felállítani kért kapitánysághoz két állandó tisztviselő kirendelését javasolta a beadvány. Néhány hónap múlva Hajdú József cinkusi járlatkezelő az olvasókörökkel egyetértésben a kapitányság hatáskörére vonatkozólag pontos és reális tervezetet készített. A város közigazgatási ügyosztálya elvileg egyetértett a külterületi igazgatás bővítésével, s Kutas mellett Kardoskútra javasolta új kirendeltség szervezését. Mintaként ismét Szeged és Kecskemét tanyai kirendeltségeinek hatáskörét tanulmányozták a vásárhelyi városházán, de saját külterületi szerveik hatáskörét a kecskemétinél szűkebbre kívánták szabni. 1939 végére készült el a közigazgatási ügyosztály részletesen kidolgozott terve, amely Kardoskútra új kirendeltség felállítását, Cinkusra és Mágocsoldalra pedig újabb „közigazgatási alközpontok” szervezését tartotta szükségesnek.⁵³

A cinkusiak megoldatlanul hagyott kérelmét 1940-ben a Pusztta barackosi részén élő 55 lakos beadványa követte. A jelzett pusztarész az 1935-ben megszüntetett pusztaközponti kirendeltség újjászervezését követelte. A kérvény közgyűlési vitája során Szemenyei Ádám — a kardoskúti rész egyetlen törvényhatósági bizottsági tagja — ellenindítványt terjesztett elő, s a kirendeltség Kardoskútra helyezését javasolta. 20:9 arányban leszavazták. Miután a barackosiak kérése egybevágott a városvezetés elképzelésével (Kardoskút ellensúlyozása), a kirendeltség Pusztaközponton való felállításáról határozat született. A korábbiakhoz képest valamivel szélesebb I. fokú közigazgatási hatáskört adtak a kirendeltségnek.

A kardoskútiak nem nyugodtak bele a döntésbe. 1941-ben 408 aláírással, 1700 lakos nevében, ismét kérelmet adott be Szemenyei Ádám. Arra hivatkozva, hogy Pusztaközpontig rövidesen kiépítik a kövesutat, a beadványt nem tárgyalta a közgyűlés. Miután a kirendeltség még nem kezdte meg a működését, 1943-ban a kardoskúti határrész 305 aláírással megújította a kérést. Hogy a városvezetés ellenállását megtörjék, a kardoskútiak közadakozásból felajánlottak egy 600 négyzetméteres telket a kirendeltségi épület helyéül, továbbá vállalták a Pusztaközponton lebontásra kerülő városi épületekből kibontott, használható építőanyag ingyenes átfuvarozását a kardoskúti telekre. Az élénk vita utáni titkos szavazáson a kardoskútiak javaslata 76:3 arányban elbukott. A városi közgyűlés elismerte, hogy távlatilag Kardoskút is igényt tarthat egy kirendeltségre, de nem tágitott attól a gondolattól, amely szerint Pusztaközpont a Pusztta fejlesztendő centruma. Indokolásul az adónyilvántartás adataira hivatkozott a városi határozat: Az Orosháza—Tótkomlós közötti úttól keletre eső kardoskúti részen csak 393 tanya, azokban 1453 személy található, 6639 kat. hold földön, míg az úttól nyugatra fekvő pusztarészen 658 tanya és azokban 2324 lakos található, 13,232 kat. hold területen.⁵⁴

Az ilyen előzmények után felállított kirendeltség 1943. május 4-én kezdte meg a működését Pusztaközponton, dr. Halmi Gyula vezetése alatt, három tisztviselővel, a volt csendőrlaktanya épületében.⁵⁵

A kardoskúti törekvések minden áron való elutasítását zsinórmértéknek tekintve, az egyébként idült háztartási gondokkal küszködő város a negyvenes évek elején belevágott

⁵³ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 1086/1937. alapsz. Vö. még: *Kiss István: Szeged tanyai közigazgatása. Közigazgatástudomány, 1940. (1.) 1—2. sz.*

⁵⁴ CSML Hmv. Tvh. biz. közgy. jkv. 135/1940, 64/1941, 15/1943. Tanácsi ir. II. 3035/1924. alapsz.; *Juhász Nagy Vilmos* id. feljegyzései.

⁵⁵ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 3035/1924. alapsz. és *dr. Hajdú József* id. kézírata. A kirendeltség területi illetékességét a 11/1942. kgy. számú városi tvh. határozat szabályozta. A pusztaközponti kirendeltséghez tartozó pusztai tanyaszámok: 36—250, 270—402, 419—513, 544—643, 670—741, 784—861, 904—960, 986—1021, 1045, 1047—1063, 1067—1068. A vásárhelykutasi kirendeltséghez tartoztak a Pusztta 1—35, 251—269, 403—418, 514—543, 644—669, 742—783, 862—903, 961—985, 1022—1044, 1046, 1064—1066, 1069—1415. számú tanyái, ill. házai, továbbá a vásárhelyi Tanya jelentős része.

a „pusztai városházának” elkeresztelt pusztaközponti kirendeltségi székház építésébe. A munkálatokhoz százezer pengő államsegélyt kapott, de saját kasszájából is jelentős összegeket kellett kifizetnie. A körülményekhez képest fényűző, tágas, emeletes székház építése csak 1944 tavaszán indult meg, s csak 1947-ben jutott el a teljes befejezésig.⁵⁶

A modern székházépület helyének kijelölése során a városvezetés porhintésül a szabad választás komédiáját játszotta el a pusztai lakossággal szemben. A pusztaiak véleményét „kutató” gyűlést szinte titokban hívták össze a barackosi olvasóköre. A legjobban érdekelt és legnépesebb kardoskúti pusztarészeknek így mindössze három lakosa szerzett róla tudomást. Ezt a három embert — köztük a szerteágazó bizonyító anyag bemutatásával tiltakozó Juhász Nagy Vilmost — a Pusztaközpont közvetlen környékén élőkől összehozott mintegy 25 lakos könnyen leszavazta.⁵⁷ A Pusztai „közvéleményét” így alig harminc ember képviselte!

A város urainak hasonló ravaszkodását tapasztalva a pusztai nép sem ment a szomszédba egy kis furfangért, ha közvetlen érdekeit szolgálhatta vagy visszavágásra nyílt alkalma. Szemléletes példája ennek a kardoskúti ménlóistálló létesítésének története.

Amikor a pusztai gazdák a vásárhelyi méntelep parancsnokától fedező mének kihegyezését kérték, a parancsnok azt a tanácsot adta, hogy az államtól igényeljék a szükséges istálló építést. Ehhez a városnak telket kellett adnia. Városi telek viszont csak Pusztaközponton volt. Miután a gazdák jól tudták, hogy a város aligha fog e célra Kardoskúton telket venni, titokban pénzt gyűjtöttek, megvásároltak Kardoskúton 400 öl földet és se szó, se beszéd a város tulajdonába bekebeleztették telekkönyvileg is. Amikor a hadsereg lótenyésztési osztályát vezető tábornok Vásárhelyen járt, a kardoskútiak küldöttsége fellekereste és előadta a kérést, hivatkozva arra, hogy a városnak e célra alkalmas telke van Kardoskúton. Endrey polgármester — aki szintén jelen volt — rögtön tiltakozott, mondván: a város csak Pusztaközponton rendelkezik telekkel, a ménistállót oda kell építeni. A küldöttséget vezető Juhász Nagy Vilmos erre „felvilágosította” a polgármestert, s felmutatta a telekkönyvi kivonatot. Hozzátette még: „van telke a városnak Kardoskúton, amit mi ajándékoztunk a városnak, mert mi nemcsak kérünk, hanem áldozatot is tudunk hozni”. A modern istálló rövid idő alatt fel is épült ezután.⁵⁸

A városvezetés — elsősorban a polgármester — és a kardoskútiak ellentéte a harmincas évekre teljesen elmergesedett. Annyira, hogy a polgármester „várospolitikai érdekekre” hivatkozva a legkülönbözőbb ügyekben igyekezett gáncsot vetni a pusztaiaknak. Jellemzőül ide kívánczik a kardoskúti templomépítések története. A Pusztai keleti felében csak szórványban élő katolikusok részére a harmincas évek közepén püspöki adományból templomot akartak emelni Kardoskúton. Meg is történt a szükséges terület megszerzése. Ekkor a polgármester közvetlen beavatkozására a vásárhelyi katolikus egyháztanács megakadályozta az építést, mert azt nem Pusztaközpontra tervezték. A város magatartását látva a kardoskúti katolikusok egy része dacból az evangélikus templom építését támogatta.⁵⁹ A katolikus templom esetén okulva, az evangélikus templomhoz már csak akkor kérték az építési engedélyt a kardoskútiak, amikor egy-két méter magasságig felhúzták a falakat.⁶⁰

A Pusztai és a városi közigazgatás viszonyában a két háború között sem következett be alapvető minőségi változás. A fentebb már leírtakon túlmenően jelentős szerepe volt ebben annak a merevségnek és korlátoltságnak, amely a magyar közigazgatást általában

⁵⁶ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 3035/1924. alapsz. és II. 876/1940. alapsz.

⁵⁷ Juhász Nagy Vilmos: „A pusztai városháza története” i. m.

⁵⁸ Juhász Nagy Vilmos: „A kardoskúti ménlóistálló létesítése” c. feljegyzése a Szántó Kovács Múzeumban.

⁵⁹ Juhász Nagy Vilmos: „A kardoskúti katolikusok templomépítési akciója” c. feljegyzése a Szántó Kovács Múzeumban.

⁶⁰ Nagy Gyula múzeumigazgató gyűjtése és közlése.

jellemezte. Vásárhely vezetésében különösen erős volt a görcsös elzárkózás az élet valóságának tudomásul vétele előtt. A pusztai lakosság és a város élén álló szűk réteg több irányú érdekellentéte az adott társadalmi helyzetben, a vásárhelyi határ minden áron való egységének fenntartása jegyében feloldhatatlan volt. A felszabadulás után a közigazgatás általános reformja keretében a fél évszázada halmozódó problémákat rövid idő alatt nyugvópontra lehetett juttatni.

III. A pusztai lakosság elszakadási és önállósulási törekvései a felszabadulás előtt

A Vásárhelytől való elszakadás szándéka jóformán egyidős a Puszta benépesedésével. Párhuzamosan jelentkezett a Puszta jobb közigazgatási ellátását, lakossága jogainak elismerését célzó törekvésekkel. E konok következetességgel fel-felbukkanó „elszakadási mozgalmak” (maga a város nevezte így őket) tartalma az alapvető azonosságok mellett többszöri módosulást mutat. Az elszakadási és önállósulási szervezkedések leginkább a Puszta keleti felében, az Orosházáról kitelepültek körében, az ő kezdeményezésükre bontakoztak ki. Kardoskút és környéke lakossága volt ebben a tekintetben a városvezetés örökös ellenfele. A Vásárhelyhez szorosan kötődő, közelebb fekvő és jó közlekedési összeköttetéssel rendelkező Vásárhelykutas és az attól északra eső pusztarész kizárólag vásárhelyi származású lakossága, bár jogosan küzdött-kérve nyezett, sohasem gondolt az elszakadásra. Kötetünk más fejezetében bőven esik szó a Puszta kétféle népességének életmódbeli, gazdálkodási, szemléleti különbségeiről. Ezek bizonyos szerepét elismerve, itt a sokszor károsnak nevezett kiválási törekvések reális okait, mozgatórugóit keressük.

A Vásárhelyi-pusztai területén két tanyás mezőváros parasztsága valósította meg a városi ház és a tanya közötti szoros gazdasági-munkaszervezési-települési egységet,⁶¹ a pusztai tanyabirtokosok származása szerint: elsősorban Vásárhelyé, másodsorban Orosházáé. A Puszta keleti harmada már olyan távolságra (40—50 km) esett az anyavárostól, amely nagyon nehezé tette a vásárhelyi városi ház és a pusztai tanya kapcsolatának életképes, mindennapi érvényesülését. Az Orosháza—Tótkomlós közötti út két oldalán fekvő pusztarészre települt orosházaiak számára minden szempontból a közeli (6—12 km) Orosháza volt az anyaváros. Az ugyanott élő vásárhelyieket a családi kapcsolatok, hagyományok szorosan és egyértelműen, a közigazgatási kötelek hasonló módon, a gazdasági és napi gyakorlati tényezők viszont csak kisebb részben fűzték a távoli Vásárhelyhez. Ez utóbbiak tekintetében ők is Orosháza vonzáskörében éltek, könnyen elérhették annak piacát, boltjait, ott találhattak legközelebb orvost, patikát, egy ideig egyházi szolgáltatást, temetőt is. A mindennapi célszerűséget a Puszta keleti felének lakossága származásától függetlenül, egységesen követte. A város történetileg kialakult közigazgatási határaival, a belterület és a tanyavilág egykori gazdasági egységével nem törődött.

Orosháza közelsége magyarázza, hogy a lehetőségeket kihasználva a Puszta keleti része az adminisztráció egyes dolgaiban is oda vonzódott. Jó példa erre: a keleti rész vásárhelyi reformátusai már 1862-ben 65 születést és 12 halálózást anyakönyveztek az alighogy megalakult orosházi református egyházközségnél. 1885-ben egy év alatt 116 pusztai újszülöttet hoztak keresztelésre az orosházi református egyházhoz.⁶²

Az elszakadás gondolatának legelső jelentkezése is egyházi kötődésű. Az 1880-as évek elejétől fogva több évtizedes vita folyt akörül, hogy a Pusztára települt evangélikus

⁶¹ *Erdei Ferenc*: Magyar tanyak. Bp. 1942. 154—155, 161, 252—253.

⁶² *Veres József*: Orosháza történeti és statisztikai adatok alapján. 2. kiad. Orosháza, 1934. 129.

orosháziai az egyházi adót a vásárhelyi vagy az orosházi egyházhoz fizessék. Az egyházi különválás terve — részben kétségtelenül az orosházi egyház biztatására — már ekkor s azután többször is fölmerült,⁶³ és 1926-ban a teljes elszakadással valósult meg.⁶⁴

A város területéből való kiválás érdekében 1887-ben indult az első erőteljesebb szervezkedés. Pusztai Bálint és 267 társa — valamennyien az Orosháza—Békéssámszon—Makó közötti földúttól keletre lakó és orosházi illetőségű pusztai birtokosok — akik 5980 kat. hold pusztai földet tartottak tulajdonukban, a jelzett útvonalról keletre eső, teljes pusztarész (11,339 kat. hold) Békés megyéhez csatolását és azzal együtt önálló községgé alakítását kérték.⁶⁵ Orosháza és Békés megye a törekvést erősen támogatta.⁶⁶ A korban nem ritka területszerző és adóbevétel-gyapartó szándékokon túlmenően Orosháza esetében figyelembe kell vennünk az akkor még nagyközségi jogállású település sajátos helyzetét: Orosháza húszezer lakosára mindössze húszezer holdas saját határral rendelkezett. Parasztságának javarésze, mintegy 20—25 km sugarú körben, már csak a környező helységek határában tudott közvetlen vásárlás útján földet szerezni, s ott tudott tanyát építeni.⁶⁷

Az 1887-es kezdeményezéssel szemben Vásárhely városa elsősorban történeti-közjogi érveket hangoztatott a kérdés eldöntésére illetékes belügyminiszter előtt. Kifejtette, hogy az elszakadni kívánó terület nem önálló pusztarész, hanem ősidők óta a város határának szoros részét jelentő legelőföld. A szervezkedés résztvevői csak a városi közterhektől (magasabb pótagó) akarnak megszabadulni — állította a vásárhelyi tanács. 1888-ban a belügyminiszter a kérelmet elutasította.⁶⁸

Alig nyolc év múlva, 1895-ben indult el a Pusztai történetének leghevesebb elszakadási mozgalma, amelyet orosházi értelmiségi elemek kezdeményeztek és vezettek. E szervezkedés határozott és kimondott célja az volt, hogy keresztülvigyék 16 ezer kat. hold Orosházához csatolását a Pusztai területéből. A pusztai lakosság elégedetlenségét kihasználva, így akartak területet szerezni a szűk határú Orosháza vezetői, nyíltan bevallva: az átcsatolással kétszeresére nőne Orosháza adóalapja.⁶⁹ A Vásárhelyi-pusztán birtokos orosházi gazdákból alakított bizottság a már érintett érvekkel részletesen indokolt beadványt juttatott el Békés megyéhez és a belügyminiszterhez, valamint az anyaváros Vásárhelyhez. Békés megye az előírásokhoz híven először „barátságos egyezkedésre” szólította föl Vásárhelyt, de a város nem volt hajlandó tárgyalásba bocsátkozni. A döntőbíró ismét a belügyminiszter lett, akit mindkét törvényhatóság népes küldöttségekkel és aprólékos okfejtésű beadványokkal próbált meggyőzni. Békés megye a lakosságért mindenre kész, demokratikus önkormányzat szerepében tetszelgett.⁷⁰ Vásárhely az említett és kétségtelenül súlyos történeti-jogi érvek mellé felsorolta a tanyai közigazgatás és ellátás érdekében 1892 óta tett intézkedéseit. A legfontosabb és legnyomósabb indokot azonban a városi háztartás nehéz helyzetében jelölte meg: Ha a Pusztai felét elveszti, közel 16 ezer forinttal csökken az adóbevétel, a tisztviselők egy részének nem tud kenyeret adni.⁷¹ A belügyminiszter 1897-ben ismét elutasította az átcsatolási kérelmet.⁷²

Az 1895—97-ben fellángolt, szenvedélyességben sem szűkölködő vita után megtört

⁶³ Orosházi Újság, 1883. március 18.

⁶⁴ A Hódmezővásárhelyi Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház története. Orosháza, 1928. 13.

⁶⁵ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 6655/1897. alapsz. Legalább a jelzett számban és területen birtokolva éltek tehát ekkor orosházi eredetűek a Pusztán. Gyors szaporodásukat jelzi, hogy 1867-ben még csak 36 orosházinak volt földje a Pusztán. (BML Orosháza ir. 1480/1867.)

⁶⁶ BML Orosháza képv. test. jkv 149/1887.

⁶⁷ Orosháza története. Szerk. Nagy Gyula. Orosháza, 1965. 419-422.

⁶⁸ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 6655/1897. alapsz.

⁶⁹ BML Orosháza képv. test. jkv 207/1895.

⁷⁰ BML Békés vm. tvh. biz. közgy. ir. 54/1896. alapsz.

⁷¹ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 76/1896. alapsz., Polgármesteri elnöki ir. 4950/1896.

⁷² BML Orosháza képv. test. jkv 30/1897. Orosháza néprajza. Szerk. Nagy Gyula. Orosháza, 1965. 16.

az elszakadási szervezkedés ereje. Mint már láttuk, 1918-ban merültek föl újra az Orosz-házához csatlakozást támogató törekvések, jóval kisebb erővel, mint korábban.

A két háború közötti időszakban a közigazgatás átalakítása körül összeütköző vélemények közül a kormányzat azt az elvi álláspontot fogadta el, amely a megalapozott önállósulási törekvéseket jogosnak tartotta. Ez azonban csak elvi álláspont maradt, végrehajtásra nem került. A már tárgyalta 1927. évi belügyminiszteri rendelet (ezt vette alapul a tanyai igazgatásról szóló 1944. évi 2. törvénycikk) a szükséges „anyagi és szellemi feltételek” fennállása esetén magától az anyavárostól várta a községalakítást. Elvben kimondta azt is, hogy az anyavárostól távol fekvő vagy más települések határába ékelődő területeket át kell csatolni a közelebbi közigazgatási egységhez, akkor is, ha ez más megyébe való „átkebelezéssel” jár.

Benisch Artúr, a kérdés egyik legjobb ismerője, meggyőzően bizonyította, hogy a tanyai lakosság érdekeit az önálló községgé alakulás szolgálja legjobban, mert az önkormányzati jog csak így szerezhető meg. Benisch Kondoros példájával igazolta, hogy az önállósulás a fejlődés fő motorja lehet, s Kardoskút viszonyainak ismertetésével nyújtott ellenpéldát, élesen kritizálva Vásárhely városvezetését.⁷³ Hiába bizonygatta a szakemberek sora, hogy az alföldi települések életében a nagy kiterjedésű határ visszahúzó szerepű, Békéscsabát kivéve egyetlen alföldi város sem adott le 1920 után a területéből, a „belső Trianon”-tól félve. Benisch 1937-ben is a Pusztai keleti felének elcsatolásával vagy önállósításával számolt, 1938. évi új megyebeosztási tervében pedig a kifejezett elcsatolás mellett foglalt állást. Javasolta Vásárhely „lefokozását” is a törvényhatóságok közül az ún. megyei városok sorába, hogy a nagyon magas városi pótdadót csökkenteni lehessen.⁷⁴

A vásárhelyi városvezetés a két háború között már nemcsak jogszerű, „törvényes” módszerekkel és eszközökkel szállt szembe az elszakadási törekvésekkel. Nem riadt vissza a manipulációktól, sőt a megfélemlítéstől sem. A kardoskúti szervezkedés vezetőinek gyakori látogatói voltak a csendőrök. Ez alól még Breuer Oszkár kardoskúti ev. lelkész sem volt kivétel.⁷⁵ Juhász Nagy Vilmost — bár a város egyik gazdasági előljárója volt — 1944 nyarán a visszavágási alkalomra váró polgármester a katonai büntetőszázadba hívatta be.⁷⁶ A harmincas években — a pusztai nép körében általános szöbeszéd szerint — a város vezetői az átcsatolás ügyében kiküldött miniszteri bizottságot az érdekelt pusztarész tudta nélkül úgy tájékoztatták, hogy a kardoskúti evangélikusok kivétel nélkül szlovákok. S nem lehet kívánatos, hogy a közeli és népes Tótkomlós mellett egy új szlovák község alakuljon — tették hozzá. Ez az állítás, ha teljes mértékig kiagyalás volt is, hatott. Tudatosan félrevezették az elszakadni kívánókat a megyehatárok sérthetlenségének mítoszával. Azt állították, hogy ha Kardoskút önállóságot kap, akkor sem válhat ki Csongrád megyéből, s a Mindszenti járáshoz lehet csak beosztani. Mindszenti meg messzebb van, mint Vásárhely.⁷⁵

A kardoskúti pusztarész, együtt Cinkus, Tatársánc, Fecskéspart, Barackos és Pusztaközpont lakosságának nagyobb részével, közvetlenül a gazdasági válság előtt 1928 őszén indította el újra a szervezkedést. 16 és félezer holdon 3108 lakossal önálló község alakítását tűzték ki célul, „Kardoskút” néven. A városi közgyűlés e törekvést sem támogatta. A város vezetősége nemcsak a terület 81 lakosától beszerzett ellennyilatkozatot mutatta föl, hanem próbaköltségvetést is készítettett a tervezett új község gazdasági életképtelenségének bizonyítására.⁷⁸

⁷³ Benisch Artúr: A tanyaközségek kérdése i. m. 147—151.

⁷⁴ Hencz Aurél: i. m. 353, 408—409.

⁷⁵ Dr. Hajdú József id. feljegyzései.

⁷⁶ Juhász Nagy Vilmos: „A pusztai városháza története” c. id. feljegyzése.

⁷⁷ Juhász Nagy Vilmos: „Elszakadási törekvés” c. id. feljegyzése.

⁷⁸ Herczeg Mihály: A vásárhelyi határ kialakulásának vázlatos története. (Kézirat az orosházi Szántó Kovács Múzeumban.) Nagyon tényszerűen, realisan tárgyalja eredeti kutatások alapján az elszakadási törekvéseket is.

Az úgy ismét a belügyminisztériumba került, ahonnan Békés megyéhez küldték állásfoglalás céljából, miután a községgé alakulás feltételezte az átcsatolást. A századfordulón még oly harcias Békés megye magatartása azonban időközben teljesen megváltozott. Az átcsatolás önmagában tetszett volna Békés megyének, de jobban félt attól, hogy Kardoskút átvétele példa lehet a saját területén mutatkozó elszakadási mozgalmak (Öcsöd, Gyoma egy része, Bucsa, Békéssámsón, Tótkomlós) jogosságának elismeréséhez. Mindezt mérlegelve igen óvatos megyei közgyűlési határozat született — nyíltan kimondva az előbbieket — az ügyben: Békés megye nem engedi csorbítani ősi határait, tiszteletben tartja más törvényhatóságok határait is. Kardoskút alkalmas volna ugyan az önálló községi életre, de Békés megye az átcsatolást mégsem kívánja. Ha Vásárhely önként felajánlja, esetleg a belügyminiszter saját elhatározása alapján az átcsatolást elrendeli, akkor természetesen elfogadja Kardoskutat. Ezek után a miniszter, főképpen Vásárhely háztartási gondjaira tekintettel, levette az ügyet a napirendről.⁷⁹

1931 után — mint láttuk — az önállósulási törekvések már csak a város határának sérthetetlenségét elismerve jelentkeztek.

IV. A Puszta átalakulása. Kardoskút és Székkutas község megalakulása

A Vásárhelyi-puszta 1944. október 6—8-án, az anyaváros 8-án szabadult föl. A politikai és azon belül a helyi várospolitikai viszonyok ezzel alapvetően megváltoztak. A város új vezetői szakítottak a régi rend szellemével. 1944. november 28-án a demokratikus pártok képviselőiből megalakult a város új törvényhatósági bizottsága. A közigazgatás újjászervezése a Puztán is hamarosan megtörtént. Pusztaközponton 1945 január első felében⁸⁰, Vásárhelykuten már korábban megindult a kirendeltségek működése.

A legsürgetőbb politikai, gazdasági, igazgatási teendők elvégzése után, már 1945. szeptember 1-én napirendre tűzte a városi közgyűlés a pusztai közigazgatás javítását, hangsúlyozza a fő elvet: „A közigazgatás az emberekért van.” A régi követelések ismeretében, I. fokú jogkörrel — az adószámfejtést és adóbeszedést is beleértve — újabb kirendeltségek mielőbbi felállítását rendelték el, 2—2 főnyi személyzettel, Kardoskútra, Tatársáncra és Mágocsoldalra.⁸¹ (A lakosság kérésére az egyes kirendeltségek 1945-ben csak térkép alapján megállapított területi beosztását 1946 tavaszán korrigálták.⁸²) A gyorsan megszervezett új és a régi kirendeltségek egészen a tanácsalakulásig eredményesen működtek. Az önálló községi életre alkalmas Vásárhelykutas és Kardoskút „saját lábra állításának” vagy a határ területi módosításának gondolata a város említett közgyűlésén nem merült föl, arra viszont célzás hangzott el, hogy a régóta ismert elszakadási törekvéseket csak áldozatok vállalásával tudja leszerelni Vásárhely.

A Vásárhelyen szőnyegen forgó kérdések a felszabadulás után szoros részei lettek a magyar közigazgatás régen esedékes tartalmi és szervezeti átalakításának, amelyhez már 1945 januárjában nekilátott az Ideiglenes Nemzeti Kormány, Erdei Ferenc belügyminiszter. A néhány év alatt végrehajtott átszervezésnek a lakossági érdekek közvetlen elismerése volt az alapelve. Az 1945 nyarán kiadott 4330/1945. számú belügyminiszteri rendelet egye-

⁷⁹ BML Békés vm. főisp. ált. ir. 966/1930; Békés vm. alisp. ir. 5539/1930. alapsz., Békés vm. tvh. biz. közgy. jkv. 171/1930.

⁸⁰ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 3035/1924. alapszámhoz csatolt 1945. január 10-i jkv.

⁸¹ CSML Hmv. tvh. biz. közgy. jkv. 77 és 78/1945.

⁸² CSML Hmv. tvh. biz. közgy. jkv. 30/1946. és Tanácsi ir. II. 876/1940. alapsz. CSML Szentés, Vásárhelykutas köz. kirend. ir. 95/1948, 264/1948.

bek között kiterjedt a legsürgetőbb területrendezésekre is. A felpeszdlő demokratikus közéletben a pártok és a különböző népi szervek országszerte sorra terjesztették elő ilyen irányú, a lehetőségekkel nem is mindig egybehangolt, néha ötletszerű követeléseiket.⁸³

A Vásárhelyi-pusztta keleti felének és északi csücskének felszabadulás utáni önállósulási és elszakadási törekvéseit lényegében ugyanazok az okok és erők mozgatták, mint korábban. Jelentős új rendező elvet vitt az egész problémakörbe Orosháza várossá alakításának és ennek kapcsán az orosházi határ bővítésének ügye, amely a belügyminisztérium közvetlen támogatásával került végrehajtásra.

Orosháza a felszabadulásig nagyközségi szervezetben élt, a magasabb adótól féltő gazdagparasztság a várossá alakulást nem támogatta. Orosháza képviselőtestülete 1945. augusztus 14-én kérte a megyei várossá szervezést a belügyminisztertől. Egyúttal, a korábbról ismert indokok alapján, javasolta az Orosházához gravitáló vásárhelyi határrészek — mintegy húszezer kat. holdnyi terület — átcsatolását is.⁸⁴ Ugyanakkor Pusztaföldvár község is kérte a Pusztta vele határos részeinek az odacsatolását. Békés megye 1945 októberi közgyűlése azzal a feltétellel járult hozzá Tótkomlós és Békéssámsón Csanád megyéhez csatolásához, ha Orosháza és Pusztaföldvár a Pusztta nagyobb felét megkapja.⁸⁵

Az egymást részben keresztező érdekek ismeretében elrendelt helyszíni tájékozódás, az érintett lakosság kikérdezése, megszavaztatása után 1946. június 4-én döntés született az ügy egyik részében: A belügyminiszter 178.727/1946.III. 10-1. számú leirata elrendelte az Aradi úttól keletre eső Cinkus és Tatársánc Orosházához csatolását 1947. január 1-i hatállyal. A miniszter azzal indokolta a döntést, hogy a két pusztarész mintegy 80%-a orosházi illetőségűek kezén volt, s a lakosság 75%-a az átcsatolást kívánta. Hozzátette még a közeli Orosháza vonzását, s azt, hogy a Vásárhelytől való nagy távolság miatt az érintett lakosságot terhelő anyagi és időbeli veszteségeket a kirendeltségek felállítása sem tudta kiegyenlíteni, az átcsatolás tehát közérdeket szolgál.⁸⁶ A kért területnek mintegy 15%-a került ezal az intézkedéssel Orosházához.

Orosházán örömmel fogadták a döntést,⁸⁷ Vásárhelyen viszont közel fél évig halogatták az ügy közgyűlési tárgyalását, arra hivatkozva, hogy nem érkezett meg a városhoz a belügyminiszteri leirat. A közgyűlés 1946 december végén végül tudomásul vette az átcsatolást⁸⁸, de évekig tartó vitát kezdett Orosházával a tatársánci iskoláért fizetendő kértérítés miatt⁸⁹. (A kötélhúzást csak az iskolák államosítása szüntette meg 1948 nyarán.) Orosháza a tatársánci kirendeltséget az átcsatolás után is fenntartotta.⁹⁰

A cinkusiak és tatársánciak esetét alapul véve Kovács János és társai orosházi lakosok 1946-ban a Lebuki dűlő nevű pusztarészt is Orosházához akarták csatoltatni. Vásárhely közgyűlése élesen ellenezte a tervet s a mágocsoldali kirendeltség fejlesztésével a kérést teljesítettnek tekintette.⁹¹

Vásárhely vezetését az újraéledő elszakadási törekvések elvi állásfoglalásra és ellenállásra kényszerítették, hiszen a határnak már a harmadát érintették a különböző kérelmek, beleszámítva a Mártélyon megerősödött önállósulási mozgalmat is. A nagy kiterjedésű határ fenntartásának hagyománya és az alapvető szerepet játszó városi költségvetési-

⁸³ *Beér János*: A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon (1945—1960). Bp. 1962. 104—106. 106—116.

⁸⁴ BML Orosháza képv. test. jkv. 182 és 183/1945.

⁸⁵ BML Békés vm. alisp. ir. 10 704/1945. alapsz.

⁸⁶ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 664/1946. alapsz.

⁸⁷ BML Orosháza képv. test. jkv. 126/1946. Orosházi Hírek, 1946. ápr. 17. „A vásárhelyi határ...”

⁸⁸ CSML Hmv. tvh. biz. közgy. jkv. 373/1946.

⁸⁹ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 664/1946. alapsz.

⁹⁰ BML Orosháza képv. test. jkv. 69 és 150/1947.

⁹¹ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 664/1946. alapsz.

háztartási érdekek ismeretében érthető és természetes, hogy Vásárhely közgyűlése és vezetői ragaszkodtak a város területéhez. A város lakossága számára sem volt közömbös, hogy megmarad-e a nagy külterület. Ebben szintén a hagyományok, az érzelmi indítékok játszottak közre, innen eredt az ügy számottevő visszhangja, a körülötte felcsapó szenvedélyek ereje. Vásárhely vezetőit a lokálpatrióta közhangulat is kényszerítette tehát arra, hogy ellenezzék az elcsatolásokat, s a kirendeltségek fejlesztésével biztosítsák a város területi nagyságának fenntartását. Ebből az álláspontból fakadt, hogy amikor az általános közigazgatási reform előkészítése jegyében a tanyás megyék és nagyobb városok (Szeged, Vásárhely, Kecskemét, Makó stb.) 1947. április 18—19-én Kecskeméten értekezletet tartottak, Vásárhely képviselője is a nagyhatarú városok területének épségben hagyását követelte. A tanácskozás egyébként egyhangúan elítélte az elszakadási és önállósulási terveket. Az értekezlet általában nem adott többet a harmincas években hangoztatott elveknél, bár a távlatokra nézve felvetette a kirendeltségek önálló községekké alakulását, s azután a törvényhatósági városok irányítása alá helyezését.⁹²

A demokratikus légkörben a politikai pártok pusztai szervezeteiben, az olvasóköri körben erősödött föl a nagyobb önállóság vagy az elszakadás követelése. Különösen Kardoskúton, ami az előzmények ismeretében teljesen érthető. 1946-ban, a cinkusi és tatársánci rész elcsatolását megelőző véleményfelmérés során, az egyik kardoskúti gyűlésen újra Juhász Nagy Vilmos állt elő az önálló községgé alakulás tervével. A város vezetői különböző ígéretekkel akarták lecsendesíteni a szervezkedést. Ez már nem segített. Juhász Nagy lakostársai nevében kijelentette: „a különféle nagy ígéretek közül annyit kaptunk már, hogy ha az mind a padláson volna, menten ránk szakadna.”⁹³ A régi városvezetés a soha be nem váltott ígéretekkel annyira lejáratta magát, hogy az őszintén ígérgető új vezetésnek sem hittek már a kardoskútiak. A különválás szándéka egyre nyíltabbá vált.

A kardoskútiak — miután kiderült, hogy az Orosháza-hoz csatlakozás helyett önállósulni akarnak — 1946-ban nyújtották be a községalakítás tervét a belügyminiszterhez. A Békéssámszonhoz tartozó Gyulamező és Takarospuszta lakosságának egy részét is meggyőzték arról, hogy érdemes az alakuló Kardoskút községhez csatlakozniok. Emiatt Békéssámszon kárpótlásul Csanád megyei területeket követelt magának.⁹⁴ A közigazgatási reformmal kapcsolatos országos viták elhúzódása miatt 1948-ig a kardoskútiak ügye sem haladt előre. 1948 nyarától a kormány gyorsan intézkedett a hasonló jellegű ügyekben. 1948 novemberében már a belügyminiszter sürgette a leendő község próbaköltségvetését. Ezt alapos, jól szövegezett, történeti visszatekintést nyújtó indokolással terjesztette föl a város közbenjöttével a helyi pártok, az UFOSZ, a DÉFOSZ és a határrezsek megbízottai-ból álló kardoskúti előkészítő bizottság. Míg 1946-ban 7.636 kat. holddal, most már 11.500 holddal kérték az önállósulást. A város nem sietett a költségvetés és a kérvény továbbításával, inkább húzta az időt. Három, majd hat hónap múlva további adatokat kért⁹⁵.

A huzavonának a belügyminiszter 1949. április 29—30-án kelt két rendelete vetett véget, amikor „a fejlődés szempontjainak és a lakosság érdekeinek figyelembe vételével” Kardoskutat és Vásárhelykutast önálló községgé (nagyközségekké) alakította.⁹⁶ Ez a döntés már annak az intézkedés-sorozatnak a része volt, amely 1948-tól fogva a tanyavilág kor-

⁹² Az értekezlet anyagának összefoglalása: CSML Makói Egysége. Makó város polgm. ir. 1819/1949. alapsz. (15 266/1947. ikt.)

⁹³ Juhász Nagy Vilmos: „Elszakadási törekvés” c. id. feljegyzése

⁹⁴ BML Békés vm. tvh. biz. közgy. jkv. 156 és 157/1946.

⁹⁵ Dr. Hajdú József id. feljegyzése és az ahhoz mellékelte 1948—1949. évi iratok.

⁹⁶ A Magyar Közlöny 1949. május 4-i számában közzétett 5203—8—8/1949. I. 8. (Kardoskút) és 5203—9—8/1949. I. 8. sz. rendeletek eredeti példányai: CSML Hmv. Városi Tanács V. B. Titkárság ir. 5200—1—3-1950. III. üo. számon. Meg kell jegyeznünk, hogy az 1950 előtti nagyközségi státusz nem azonos minőségű a maival. Akkor egyedül a lakosságát vették figyelembe, ma viszont a gazdasági vonzáskört és fejlettséget, az ellátottság színvonalát veszik alapul.

szerű átalakítása céljából faluszerű tanyaközpontok kiépítését, s ahol erre mód volt, a önálló községek rövid úton történő megalakítását szorgalmazta.⁹⁷ (Vásárhely területén ekkor jött létre Mártély község is.) A város nem érezhette magát kárvallottnak, mert 1949 decemberében, a tanácsrendszer előkészítése jegyében, megjelent a megyék új területi beosztását rögzítő kormányrendelet, amely a megnagyobbodott Csongrád megye székhelyét 1950. március 15-i hatállyal Szentesről Hódmezővásárhelyre tette át. (Ugyanez a rendelet sorolta át Kardoskút községet Békés megyébe.)

Míg Kardoskúton erőteljes akciók folytak az önállóságért, Vásárhelykúton (1950 őszétől Székkutas) ilyen törekvések alig mutatkoztak. A tanyaközpontok, ill. tanyaközségek megalakítása során ugyanakkor egyértelmű volt, hogy Kutas minden tekintetben alkalmas az önálló életre, sőt fejlettebb is Kardoskútnál. Kutas községgé alakítását megelőzően — 1948-ban — 161 mágocsoldali lakos mintegy 5000 kat. hold területtel, továbbá a kakasszéki határrészen földhözjuttatott 67 orosházi lakos, közel 500 holddal, Orosháza-hoz kívánt csatlakozni. Orosháza és Békés megye e terveket erősen támogatta⁹⁸. A belügyminiszter azonban már előre tekintve, Vásárhelykutas önállósulására számítva ítélte meg a kérdést, s nem járult hozzá az átsatolásokhoz.

A Pusztai területén alakult két új községnek elvileg 1950. január 1-én kellett volna elkezdenie az önálló életet. Az 1949 május elején közzétett elvi döntést azonban csak 1949. december 23-án követte a végrehajtás részleteit szabályozó belügyminiszteri utasítás. Vásárhelykúton 1950. január 16-án tartották meg a községalakító gyűlést. A község végülis 22.815 kat. holdon, 5677 lakossal indult el az önállóság útján. Egy jó fél évig élvezte még Kutas Vásárhely városának szervezési segítségét, támogatását, majd a szentesi járásba került át.⁹⁹

Kardoskúton 1950. február 9-én került sorra a községalakító és előjáróság-választó gyűlés, s a következő napon megkezdődött a hivatali tevékenység. 1950. március 17-én vették át Vásárhelytől a kardoskútiak számára Békés megye megbizottai a hivatalos iratokat és vagyontárgyakat (ekkor szűnt meg ténylegesen a pusztaközponti kirendeltség is), április 28-án kijelölték a község pontos határát. Kardoskút végül 14.315 kat. hold területen, 2706 lakossal, 114 belterületi lakóházzal alakult meg.¹⁰⁰ 1950 októberében mindkét új településen létrejöttek a községi tanácsok.

A két község születésével a Pusztai átalakulása befejeződött. Az új közigazgatási határok a tényleges helyzethez, a gazdasági, közlekedési, települési tényezőkhöz idomultak. Székkutas, Kardoskút, részben Nagymágocs és Orosháza, leginkább pedig az egykori anyaváros, Hódmezővásárhely életében a Pusztai ma már egyre inkább a sokszínű, gazdag hagyományt jelent, azt a hagyományt, melynek az erejét, kisugárzását még sokáig érezni fogják az egymást váltó nemzedékek.¹⁰¹

⁹⁷ *Beér János*: i. m. 148—150.

⁹⁸ CSML Hmv. Tanácsi ir. II. 664/1946. alapsz. BML Orosháza képv. test. jkv. 174/1948, 18/1949. Békés vm. tvh. biz. közgy. jkv. 102/1948, 58/1949. Békés megyei Tanács V. B. Igazgatási Oszt. ir. 5203—3/1951. rendsz. alá csatolt előiratok.

⁹⁹ *Simonffy Ferenc*: i. m. 98—100. 1950 októberéig Kutas adózás tekintetében még Vásárhelyhez tartozott. (CSML Szentes. Székkutas Községi Tanács jkv. 1950. dec. 7.)

¹⁰⁰ BML Békés m. Tanács V. B. Igazg. Oszt. ir. 5203—3/1951. rendszám. CSML Hmv. Városi Tanács V. B. Titkárság ir. 5200—5/1950. I. üo.

¹⁰¹ Ezúton fejezem ki hálás köszönetemet azért a szíves segítségért, amelyet az anyaggyűjtés során élveztem. Köszönöm *dr. Hajdú Józsefnek* és *Juhász Nagy Vilmosnak*, továbbá *Fekete Sándornak*, hogy igen értékes leírásaikat felhasználásra átengedték. A vásárhelyi levéltárban végzett munkámban *Elekes Lajos* levéltáros kollégám messzemenő önzetlenséggel támogatott. *Oltvai Ferenc* levéltárigazgató — úgy is mint egyik lektorom — saját adatgyűjtéséből is segítette munkámat. *Vinczi Károlyné* levéltáros Szegeden, *Molnár László* fiókleveletár-vezető Szentesen támogatta a feltáró tevékenységet. A tanulmány véglegesítéséhez alapvető lektori segítséget kaptam *dr. Dömötör Jánostól*, a vásárhelyi Tornyai János Múzeum igazgatójától. Igen értékes megjegyzéseit e helyen is köszönöm.

FÜGGELÉK

Az 1949-ben készült tanyaközpont-létesítési tervek Vásárhelykutasra és Kardoskútra vonatkozó főbb adatai

E terveket a Tanyai Tanács készítette el, sokoldalú felmérés és szakértők bevonása útján. E részletes leírások a községgé szervezést közvetlenül megelőző állapotot tükrözik. Bár a két község az itt szereplőknél nagyobb területen és nagyobb lakosszámmal alakult meg, a községszervezés lényegében e tervezetek segítségével történt. A két terv lelőhelye: CSML Szentés. Csongrád megyei Földhivatal ir. 70. tétel, 16.082/1949. alapsz. (Vásárhelykutas). BML Békés m. Tanács V. B. Igazgatási Osztálya ir. 5203—3/1951. rendszám. (Kardoskút)

Az egyenként 20 sűrű oldalra terjedő tervekből csak a legfontosabb, legjellemzőbb adatokat közöljük.

A tervezett tanyaközségek lélekszáma és területe

	Hódmezővhely összesen	Az alakuló új községek	
		Vhelykutas	Kardoskút
összlakosság	59 339	4 094	2 706
ebből: belterületi	34 728	845	250
külterületi	24 661	3 249	2 456
házak száma összesen	15 250	971	709
ebből: belterületi	8 700	165	40
külterületi	6 550	806	669
terület (kat. hold)		18 350	14 944

Terv a közigazgatási beosztás megoldására

Vásárhelykutas esetében két alternatíva: 1. városkörnyéki nagyközség Hódmezővásárhely mellett, 2. átcsatolás Békés megye orosházi járásába.

Kardoskút átcsatolandó Békés megyéhez, az orosházi járásba.

<i>Foglalkozási megoszlás</i>	Vásárhelykutas	Kardoskút
iparos (ebből belterületen)	56 (38)	8 (3)
kereskedő (ebből belterületen)	17 (7)	4 (2)
értelmiségi (ebből belterületen)	31 (21)	25 (10)
mindenki más mezőgazdasági foglalkozású		

Közintézmények, középületek, szervezetek

Vásárhelykutason: MDP, DÉFOSZ, EPOSZ, MHSZ, közig. kirendeltség, 2 templom, 1 óvoda, 1 Zöldkereszt, földművesszövetkezet, 1 malom, 6 daráló, mozi, 2 posta, vasútállomás, 3 vasúti megálló, gyógyszerár, gyógyintézet (Kakasszék), gyógyfürdő. 2 orvos, 2 állatorvos, 1 bába. 7 kül- és 2 belterületi iskola.

Kardoskúton: közig. kirendeltségek, templom, óvoda, napközi otthon, volt csendőrlaktanya, 3 kül- 1 belterületi iskola. Orvos nincs, bába van. Melléktelep: Pusztaközpont. MDP, DÉFOSZ, MNDSZ. Földművesszövetkezet, vasútállomás, postahivatal, malom, darálók.

Házhelykérdés

Vásárhelykutason: 1926-ban 29, 1928-ban 39 (Tóth-falu), 1939-ben 250 (ONCSA-telep), 1943-ban 98 házhelyet osztottak. Ezekből összesen 140 épült be. 1945-ben házhelyosztás nem volt. Szükségesnek tartották egyelőre 274 házhely kiosztását, a betelepítésekre számítva, a közérdekű telkeken kívül.

Kardoskúton: 1943-ban 26 házhelyet osztottak. 1945-ben házhelyosztás nem volt. 213 házhelyet biztosítottak a betelepődők számára.

<i>Birtokmegoszlás</i>	Vásárhelykutas	Kardoskút
0—5 kat. holdas	886 család	511 család
5—10 kat. holdas	193 család	264 család
10—15 kat. holdas	235 család	136 család
15—25 kat. holdas	211 család	146 család
25—50 kat. holdas	149 család	57 család
50—100 kat. holdas	40 család	17 család
100 kh-n felüli	17 család	6 család

Táblás gazdálkodás (1949 szeptember)

Vásárhelykúton két III. típusú táblás csoport működik: 1. „Petőfi”: 75 taggal, 875 kat. holdon, 2. „Schönherz” 18 taggal, 213 kat. holdon. Kardoskúton 1950 tavaszára várható 25 taggal 250 holdon, egy csoport alakulása.

Állatlétszám a helyiek becslése szerint

	Vásárhelykutas	Kardoskút
Ló	650	700
Szarvasmarha	1200	900
Sertés	2500	2000
Juh	300	150
Baromfi	12000	12000
Kutya	500	450

Vetésterületi megoszlás az 1948/49. gazdasági évben

	Vásárhelykutas (18 350 kat. h.)	Kardoskút (14 944 kat. h.)
búza	4450	4500
őszi árpa	140	210
tavaszi árpa	1824	1392
rozs	69	50
zab	420	318
köles	11	7
burgonya	130	122
takarmányrépa	256	184
borsó	234	110
kender	45	38
len	110	86
napraforgó	1400	1000
zabos bükköny	15	4
lucerna	570	480
cukorrépa	?	210
tengeri	5060	2919
egyéb	160	150

Mezőgazdasági géppálya

Vásárhelykúton: 9 traktor, 9 cséplőgép. Kardoskúton: 10 traktor, 2 cséplőgép.

Kutak

Vásárhelykúton: 45 pozitív, 72 negatív ártézi kút. Kardoskúton: 1 pozitív, 16 negatív ártézi kút.